

Klasse in de klas. In- en uitsluiting van eerstegeneratie studenten in Nederlandse geschiedenisopleidingen

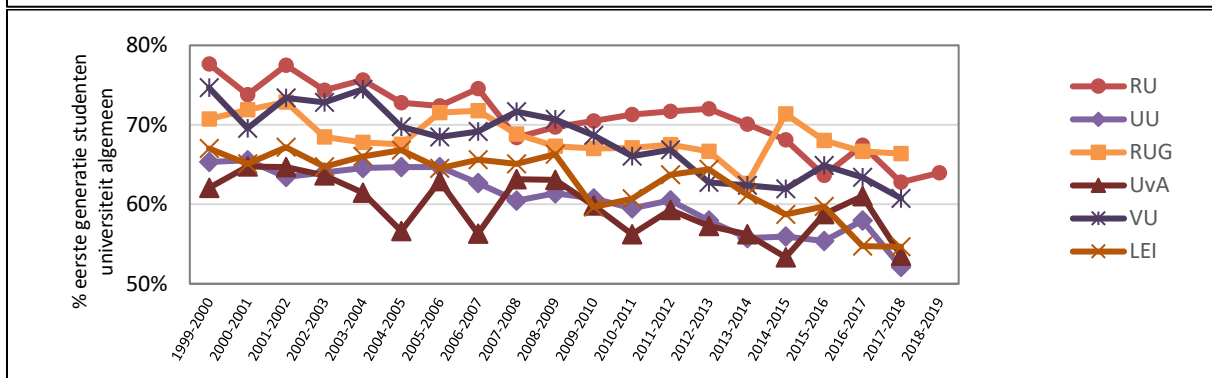
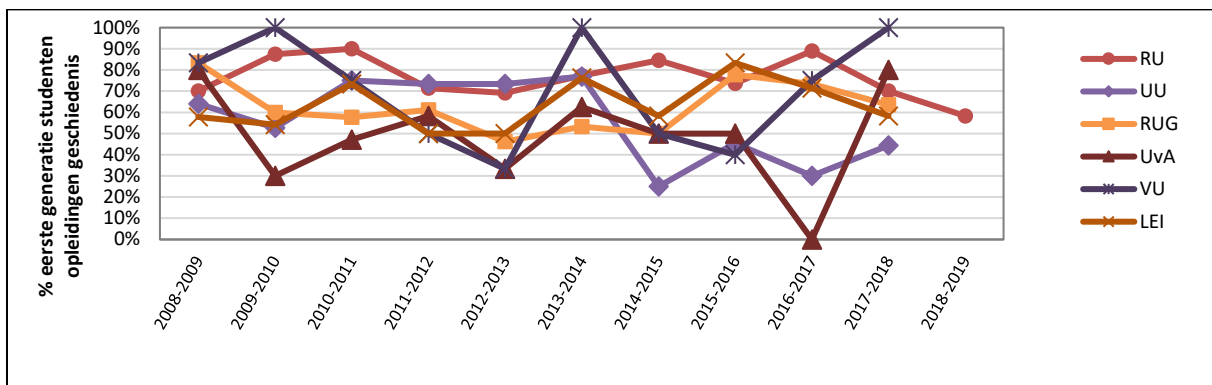
Verslag en uitwerking van sessie op Historicidagen Groningen, 23 augustus 2019
(Marjet Derks, Bob van der Borg, Jan Hein Furnée)

Universitaire opleidingen geschiedenis in Nederland trekken nog altijd een relatief hoog aantal eerstegeneratie studenten, met en vooral zonder migratie-achtergrond. Maar om hoeveel studenten gaat het eigenlijk? Welke kansen en knelpunten levert dat op? Hoe kunnen we hier het beste op inspelen, in de colleges en daarbuiten?

De cijfers

Hoeveel procent van onze bachelorstudenten hebben ouders die geen van beiden een universitaire opleiding hebben afgerond? Hoe verhoudt zich dat tot de percentages van de letterenfaculteiten en de universiteiten in het algemeen? Welke trends en golfbewegingen doen zich hierbij voor?

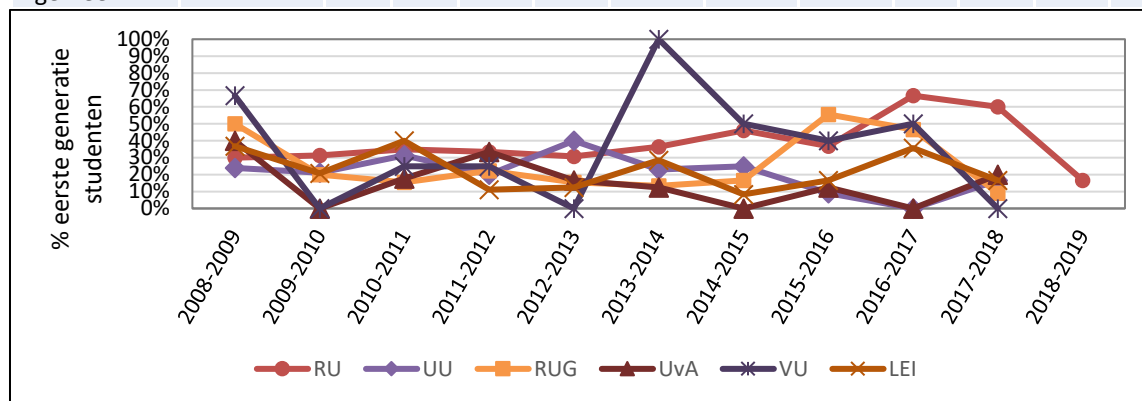
	Studiejaar	EUR	RU	VU	LEI	RUG	UU	UvA	TiU	UT	WUR	TU/e	TUD	Totaal
Geschiedenis	2008-2018	81%	77%	67%	66%	61%	50%	46%						
Letteren	2008-2018	68%	74%	65%	64%	70%	62%	55%						
Algemeen	1999-2018	68%	71%	68%	63%	69%	61%	60%	76%	71%	68%	71%	58%	66%

Bron: Bureau Strategie, Onderwijs, Onderzoek RU, op basis van WO Instroommonitor 1999-2015; Startmonitor 2015-. Respons: ca. 30 %. (toch merkwaardige schommelingen bij gesch. opleidingen)

Hoeveel procent van onze bachelorstudenten hebben ouders die geen van beiden een universitaire of HBO-opleiding hebben afgerond? Hoe verhoudt zich dat tot de percentages van de letterenfaculteiten en de universiteiten in het algemeen?

	Studiejaar	EUR	RU	VU	LEI	RUG	UU	UvA	TiU	UT	WUR	TU/e	TUD	Totaal
Geschiedenis	2008-2018	44%	41%	36%	23%	26%	21%	15%						27%
Letteren	2008-2018	31%	32%	40%	25%	30%	25%	22%						28%
Algemeen	1999-2018	36%	32%	33%	30%	31%	26%	27%	38%	30%	30%	29%	25%	30%

Eerste conclusies op grond van de cijfers

- De percentages liggen veel hoger dan de meeste collega's verwachtten. Veel collega's veronderstelden: de grote emancipatiegolf was toch in de jaren 1960 en 1970? Of misschien nog in de jaren 1980? Daarna zal dat toch wel zijn afgezwakt? In tegendeel, in de afgelopen 20 jaar is het aantal studenten in WO verdubbeld: de emancipatiegolf heeft een nieuwe dynamiek.
- De verschillen tussen de universiteiten zijn volgens sommige collega's groter, volgens anderen kleiner dan verwacht.
- De percentages in geschiedenis-opleidingen liggen in sommige universiteiten onder het facultaire/universitaire gemiddelde, en bij andere juist erboven.
- Een eerste algemene conclusie kan luiden: wat een enorm succes! We kunnen trots zijn op de universiteit en op onze opleidingen: we zijn als instelling veel inclusiever dan we dachten en dragen belangrijk bij aan de sociale mobiliteit van een zeer grote groep eerstegeneratiestudenten. We verhogen middels onze opleidingen niet alleen hun kansen op interessant en goed betaald werk op de arbeidsmarkt, maar bevorderen ook hun intellectuele, culturele en sociale emancipatie en, helpen hen hun talenten te verzilveren, verhogen statistisch gesproken zelfs hun kansen op een gelukkig en langer gezond leven.
- Een tweede algemene conclusie kan luiden: wat een enorm succes! We kunnen trots zijn op onze grote groep eerstegeneratiestudenten die, zonder de voordelen die gestudeerde ouders kunnen bieden, onze opleidingen als eersten van hun familie op eigen kracht succesvol voltooien. De cijfers stemmen ook tot mildheid en relativering, als we als docenten weer eens mopperen dat studenten minder algemene ontwikkeling, zelfstandigheid, intrinsieke motivatie of zelfverzekerdheid aan de dag leggen dan we van ideale studenten verwachtten. . Dat gedrag zou weleens minder met een gebrek aan motivatie te maken kunnen hebben en meer met de tamelijk grote sociale en culturele kloof die veel studenten moeten overbruggen.

Eerstegeneratiestudenten: Hoe maakt het verschil? Wat maakt het verschil?

Hoe zou het opleidingsniveau van hun ouders verschil kunnen maken in de manier waarop eerstegeneratiestudenten zich in de studie ontwikkelen? Een paar bevindingen en speculaties:

- In de allereerste plaats: de universiteit staat bekend als een elitair bolwerk van geleerdheid, als iets om tegenop te zien. Dat kan voor 1eG studenten motiverend zijn, maar ook gevoelens van onzekerheid oproepen: hoor ik hier wel thuis, ben ik wel goed genoeg? Ze kunnen minder terugvallen op een vanzelfsprekend gevoel van 'entitlement'. Daardoor kan elke tegenslag in de studie of elke veronderstelling van een docent ('jullie kennen natuurlijk allemaal Huizinga') worden opgevat als een teken dat zij bij ons niet op hun plaats zijn. Zeker als ze niet weten hoe groot de groep eerstegeneratiestudenten eigenlijk is.
- Eerstegeneratiestudenten kunnen niet terugvallen op verhalen en voorbeelden van ouders die dezelfde soort studie-ervaring en studententijd beleven als zij zelf: op kamers wonen en met weinig contacturen, grote zelfdiscipline ontwikkelen, ervaren dat je met één brede academische studie uiteenlopende beroepsperspectieven hebt en in staat zijn om zelf die perspectieven te zien en in te zetten. Soms is eerder het integendeel het geval: ze moeten hun ouders overtuigen waarom het voor hen beter is om op kamers te gaan, waarom het niet erg is dat ze zo weinig contacturen hebben, dat je met een studie geschiedenis echt alle kanten op kunt. Ze moeten hun ouders vertrouwd maken met studeren aan de universiteit terwijl gestudeerde ouders hun kinderen vertrouwd kunnen maken met de universiteit.
- Eerstegeneratiestudenten kunnen - naar verhouding - minder vaak terugvallen op ouders die hen thuis van jongs af aan bewust én onbewust hebben opgevoed in een academische leef- en denkwereld vol cultureel en politiek kapitaal: een huis met boeken waar vanzelfsprekend veel gelezen wordt; waar elke dag een 'kwaliteitskrant' wordt bezorgd of op tv documentaires worden bekeken die onderwerp zijn van discussie; waar nieuwsgierigheid, verbreding van algemene ontwikkeling en interesse in complexe fenomenen een vanzelfsprekende deugd en gewoonte is; waar op vakantie uitstapjes worden gemaakt naar kerken, musea en andere plekken vol geschiedenis waar ouders van alles over blijken af te weten; waar concerten, theater, musea, art house films en andere vormen van canonieke kunst en culturele verrijking geen vreemde wereld is vol onbegrijpelijke codes; enzovoorts. Studenten die dit thuis allemaal niet vanzelf hebben meegekregen kunnen bij de opleiding geschiedenis hun hart ophalen, maar kunnen ook meer moeite hebben om zich een academische/culturele habitus eigen te maken die juist bij de opleiding geschiedenis goed van pas komt of soms verondersteld wordt.
- Eerstegeneratiestudenten kunnen – naar verhouding – minder goed teruggrijpen op de hulp van ouders bij het uitdenken van een onderzoek, het uitproberen van een presentatie en het nalezen van werkstukken en scripties. Dat geeft ze een reële beperking ten opzichte van andere studenten die de feedback van ouders kunnen meenemen.
- Eerstegeneratiestudenten kunnen zichzelf tijdens de studie enigszins (of sterk) verscheurd gaan voelen tussen twee werelden: tussen de nieuwe wereld van de universiteit (kennis, thema's, manieren van denken, omgangsvormen, vrienden) en de wereld van thuis (inclusief schoolvrienden). Dat kan ook gelden voor politieke oriëntaties (bv Nijmeegse studenten die zich sterk met bv GroenLinks identificeren terwijl ouders of ooms/tantes PVV stemmen). Hoe meer ze opgaan in de universiteit, des te meer kunnen ze de afstand met 'thuis' enigszins ervaren als verraad. En als ze zich (nog) niet volop opgenomen voelen in de universiteit: waar horen ze dan bij?

Tegenargumenten, nuances, verdiepingen:

- Alle bovenstaande punten kunnen relevant zijn, maar we moeten erg voorzichtig zijn om stereotype beelden van niet-universitair geschoolde ouders zomaar op al onze eerstegeneratiestudenten te projecteren.

- Maakt het feit of ouder(s) universitaire opleiding hebben gehad nu werkelijk het verschil? Een collega merkte op: “mijn vader is hoogleraar weg en waterbouw: wij hadden ook geen boeken thuis en ook ik had moeite hem te overtuigen waarom geschiedenis een goede studie was”. Een ander vertelde: “mijn ouders hebben niet gestudeerd, mijn vader had niet mogen studeren, maar hij was wel zeer cultureel geïnteresseerd en wij hadden altijd veel boeken thuis.’
- En wat maakt nu het wezenlijke verschil: WO of HO (dus inclusief HBO)? Sommige collega’s betogen: ouders met een HBO lerarenopleiding hebben een heel gedegen opleiding gehad, die hun kinderen veel culturele bagage biedt. Anderen stellen: ouders met HBO opleiding hebben toch minder academisch leren denken en werken. Zij denken bij studeren toch aan schoolweken met veel contacturen. Hun kinderen moeten uitleggen waarom zij zo weinig contacturen hebben en waarom hun opleiding geschiedenis nuttig is terwijl die niet voor een specifiek beroep opleidt.
- We beschouwen opleidingsniveau tegenwoordig als belangrijk aspect van klasse. Maar in welke mate speelt inkomensverschil een rol? Een collega merkte op: als je ouders weinig verdienen en je bent als student bang om schulden te maken, moet je een omvangrijker bijbaantje nemen. Dat betekent dat je minder goed kunt studeren en of minder rijk van je studentenleven kunt genieten. In die zin maken inkomensverschillen beslist ook een groot verschil
- Behalve opleidingsniveau speelt ook regionale herkomst/identificatie en verschil stad/platteland een belangrijke rol. De stap van een Brabants dorp naar Utrecht, Rotterdam of Nijmegen kan de ervaring van eerstegeneratiestudenten een extra grote uitdaging maken.
- En migratie-achtergrond? We weten eigenlijk nog weinig over de manier waarop migratie-achtergrond gecombineerd met opleidingsniveau van ouders en inkomen min of meer generieke impact heeft op studie-ervaring studiesucces, en of hiervoor dezelfde ‘mechanismen’ gelden als voor eerstegeneratiestudenten zonder migratie-achtergrond. Anders gezegd: zijn hun problemen vergelijkbaar of speelt juist de migratiefactor een cruciale rol?
- Een andere collega merkte op: wat de huidige situatie nieuw maakt ten opzichte van de jaren 1980 is niet primair het hoge percentage eerstegeneratiestudenten, maar het feit dat zoveel studenten niet op kamers gaan, maar om financiële redenen en sterke band met ouders en schoolvrienden thuis blijven wonen. In de jaren 1980 was het voor eerstegeneratiestudenten gemakkelijker om zich aan de universiteit en in hun nieuwe stad opnieuw uit te vinden, samen met alle andere studenten. In de huidige situatie is dat voor studenten lastiger, zodat de kloof tussen de wereld van thuis en die van de universiteit dagelijks voelbaar is.”
- Ten slotte moeten we niet vergeten als we het hebben over de ouders van studenten: niet zozeer het opleidingsniveau maakt het verschil als wel het vertrouwen dat studenten in hun kinderen hebben en uitstralen. Ouders zonder universitaire opleiding die super trots zijn op hun zoon/dochter en uitstralen dat ze er alle vertrouwen in hebben maken ongetwijfeld het grootste verschil.

Best practices en adviezen

Hoe kunnen we als geschiedenis-opleidingen onze eerstegeneratiestudenten het beste benaderen, faciliteren en ondersteunen?

- In de eerste plaats: waarschijnlijk NIET door ze als aparte, quasi homogene categorie aan te spreken, te benoemen, te identificeren; uit te nodigen voor speciale bijeenkomsten; in elk geval niet als een ‘probleem’-categorie. Uitkijken met stereotypering, stigmatisering.
- Wel door in het algemeen alle studenten op alle mogelijke manieren duidelijk te maken: jullie zijn bij ons *welkom* en *wanted* (‘je bent nodig’).

- Versterk de binding tussen verschillende soorten studenten met een appel op wat ze gemeenschappelijk hebben: allemaal ‘gekke henkies’ die geschiedenis gaan studeren, wat hun ouders, ooms en tantes, leraren daar ook van denken
- Bij de voorlichting: als we iets zeggen over het aantal eerstejaars en verhouding jongens/meisjes, dan kunnen we quasi terloops/neutral ook laten vallen: “en 60 procent van onze studenten zijn eerstegeneratiestudenten/zijn als eerste van hun familie gaan studeren” (dus zonder daar een heel ding van te maken). Dat zou ouders en studenten kunnen geruststellen.
- We zouden ook bewust een eerstegeneratiestudent voor de voorlichting kunnen selecteren en kunnen vragen of hij/zij heel kort even wil aangeven dat dat in de praktijk allemaal niet zo’n big deal is en dat veel vrienden ook als eerste van hun familie naar de universiteit zijn gegaan.
- In het mentoraat kunnen docenten in één op één gesprekken met studenten de vraag stellen of studenten kunnen terugvallen op ouders die meelesen enz. Als studenten vertellen dat hun ouders niet hebben gestudeerd en dat dat soms best lastig is, dan kunnen docenten daar op inspelen.
- Het is een goed idee om jaarlijks een ouderdag te organiseren waar studenten een of beide ouders rondleiden op de universiteit, een hoorcollege krijgen en/of in kleinschalige werkcolleges met uitleg en kleine opdrachtjes (makkelijk voor te bereiden op basis van bestaande colleges) een beeld krijgen van het onderwijs dat hun kind volgt. Let erop om dan geen Engelstalige teksten voor te leggen. Opeens zie je studenten met hun ouders en begrijp je vaak veel beter in welke context ze zijn opgegroeid. Ouders zijn vaak heel dankbaar om te zien in welke wereld hun kind leeft. Studenten krijgen het gevoel dat ze hun ouders makkelijker kunnen uitleggen wat ze doen. Dat kan ze helpen om de kloof te dichten of juist om zich los te maken.
- Het kan een goed idee zijn om in de eerste weken van de opleiding in inleidende colleges of in een gids aandacht te besteden aan aspecten van tacit knowledge over de universiteit als instelling en sociale omgeving: wat is een universiteit eigenlijk; hoe zit de organisatie in elkaar (faculteiten, afdelingen); hoogleraren, UD’s en promovendi; onderzoek, onderwijs en valorisatie; alsook: hoe spreek je je docenten het beste aan in emails enz. Een collega merkte op: prima, maar doe dat vooral niet allemaal in week 1. Verspreid dit een beetje in de tijd, anders kan het effect juist contraproductief zijn: welkom in deze burcht van kennis, maar dit zijn al onze hoge drempels.
- Denk goed na hoe je het voorstelrondje in de eerste werkcolleges in de propedeuse zodanig organiseert dat studenten zichzelf op een prettige manier kunnen presenteren. Het is (achteraf) niet zo’n goed idee om studenten te vragen om te laten vertellen wat ze het mooiste historische boek vinden dat ze tot dan toe hebben gelezen (in de praktijk uiteenlopend van *Van nul tot nu* tot Huizinga). Misschien zelfs niet om te zeggen waar ze vandaan komen. Geef rekenschap van het feit dat verschillende studenten zichzelf in de eerste weken de vraag stellen of ze gezien hun familieachtergrond wel thuis horen aan de universiteit. Zorg dat ze zich welkom en wanted voelen.
- In het algemeen: wees in de propedeuse minder scheutig met referenties naar boeken, auteurs, historische gebeurtenissen, muziekstukken, films etc. ‘waar jullie vast van hebben gehoord’/ ‘waar jullie hopelijk wel van hebben gehoord’ / ‘waar jullie vast niet van hebben gehoord’- als je er eigenlijk wel vergif op kunt innemen dat die in het schoolcurriculum niet aan bod zijn geweest en studenten met gestudeerde ouders die gemiddeld gesproken wel van thuis hebben meegekregen. (NB: wees daarentegen niet al te voorzichtig met ouderejaars studenten: het is

juist de bedoeling dat studenten zich *tijdens* de studie breder ontwikkelen – een beetje aansporing en ironie kan dan best een handje helpen.)

Klassenverhoudingen en sociale mobiliteit als onderzoeksthema in het onderwijs

In de jaren 1970 ging de eerste emancipatiegolf van studenten in de universiteiten gelijk op met de doorbraak van sociale geschiedenis. Studenten werkten in onderzoekswerkgroepen aan de geschiedenis van de arbeidersbeweging, deden onderzoek naar sociale stratificatie en sociale mobiliteit, ontdekten ‘oral history’ als methode om het dagelijks leven van ‘gewone mensen’ in beeld te brengen. Hoeveel aandacht besteden we in het huidige curriculum aan dat soort thema’s en welke nieuwe thema’s lenen zich ervoor om studenten vertrouwd te maken met (de moderne geschiedenis van) klassenverschillen en hoe die doorwerken in onze huidige samenleving?

Een van de opvallende constatering in de sessie was dat collega’s niet zo heel veel onderzoekswerkgroepen konden noemen waarin de moderne geschiedenis van klassenverhoudingen een prominent thema was.

- De verklaringen liggen voor het oprapen: sociale geschiedenis is meer (kwantificerende) sociaal-economische, sociaal-demografische en vooral economische geschiedenis geworden; de politieke geschiedenis van de arbeidersbeweging, ja die kennen we zo langzamerhand wel; oral history hebben we geen tijd meer voor; ‘klasse’ is overvleugeld door aandacht voor gender, etniciteit, cultuur in het algemeen enz.
- Minstens zo belangrijk lijkt het succes van het dominante politiek-maatschappelijke discours dat Nederland geen klassensamenleving zou zijn. Als je studenten vraagt of ze in een klassensamenleving leven dan hebben ze in eerste instantie vaak de neiging om dit te ontkennen. ‘Engeland is een klassensamenleving, maar Nederland niet’.
- Het lijkt echter ook goed mogelijk dat docenten en studenten geschiedenis vermijden om over moderne en eigentijdse klassenverschillen te praten, uit onzekerheid welke terminologie te gebruiken zonder het risico te lopen om (mede)studenten te kwetsen. Mogen we de begrippen ‘arbeidersklasse’ nog gebruiken, ‘lagere klasse’? Klasse lijkt in de Nederlandse samenleving in de afgelopen decennia soms wel een taboe geworden: praat er niet over, dan bestaat het niet.

Het lijkt de moeite waard om komend jaar eens breed in verschillende geschiedenisopleidingen te inventariseren in welke (soort) cursussen wel aandacht wordt gegeven aan klasse als historisch onderzoeksthema; hoe collega’s dat doen, tegen welke uitdagingen ze aanlopen en wat het oplevert – aan kennis en aan vorming van hun studenten.

Hieronder alvast een eerste snelle oogst:

- Onderzoekswerkgroep naar de geschiedenis van sociale in- en uitsluiting in arbeiderswijken in de jaren 1960, 60, 70 (UvA 2014, RU 2017; master). Onderzoek voortbouwend op Klein Kranenburg, *Samen voor ons eigen* over de Haagse Schilderswijk, op basis van oral history, gemeentelijke rapporten en buurtkrantjes. Fantastische manier om studenten in gesprek te (leren) krijgen met mensen die in een heel andere leefwereld leven/leefden. Uitdaging met studenten uit (oud) Amsterdam Noord en Grachtengordel die opeens hun klassepositie leren te benoemen. Onderzoek uitgewerkt in artikelen in *Ons Amsterdam* (drie themakaterns) en twee magazines verspreid in twee Nijmeegse buurten. Meer info bij Jan Hein.
- Inleiding Cultuurgeschiedenis (RU; 2^e jaars): kan een kapstok bieden om studenten te leren hoe klasse ook een culturele en talige constructie kan zijn (Thompson’s ‘The making of the English

working class', Stedman Jones 'Languages of class'); studenten laten werken en denken met Bourdieu's onderzoek naar klasse en cultuurconsumptie (heftige discussies in college waarom Beethoven 'beter'/'hoger' zou zijn dan André Rieu). Meer info bij Marjet en Jan Hein.

- Cursussen op het terrein van de Publieksgeschiedenis: wie is je doelpubliek; welke (stereotype) beelden heb je van 'gewone mensen'; praat er eens mee; hoe ga je om met contested memories? [wie heeft hier het meest ervaring mee?]
- Cursussen waarin studenten interviews doen met ouders of grootouders, of stamboomonderzoek doen middels bevolkingsregisters enz. Dat kan een manier zijn om de geschiedenis van de klassenmaatschappij en sociale mobiliteit zichtbaar en bespreekbaar te maken, en eerstegeneratiestudenten te laten ervaren dat ze niet de enigen zijn en dat ze trots kunnen zijn op de stap die ze zetten. Het kan ook riskant zijn en sommige studenten een onveilig gevoel geven: ze worden gedwongen 'kleur' te bekennen. Meer info bij Arnoud Jan Bijsterveld (Tilburg) voor best practices op dit terrein.
- Cursus 'Europa in de Klas', UvA 2015. Studenten Europese Studies trainen om ontmoetingen en discussies tussen EU ambtenaren en scholieren over EU in goede banen te leiden. Studenten komen opeens op de meest uiteenlopende scholen in Amsterdam en omgeving! Meer info bij Karin van Leeuwen.
- Onderzoekswerkgroep naar de geschiedenis van het neoliberalisme. Hoe dachten politici en beleidsmakers over de effecten van hun beleid voor gewone mensen? Meer info bij Bram Mellink.
- Welke cursussen op het terrein van sociaal-economische, demografische geschiedenis?
- Op gebied van geschiedenis van arbeidersbeweging (ook krakersbeweging)?
- Cursussen op terrein van sociale in- en uitsluiting in 'hoge' en populaire cultuur?
- Cursussen op terrein van premoderne geschiedenis waarin relatie met huidige klassenverhoudingen worden gelegd?

Tot slot. Een collega merkte op: stel niet alleen de vraag wat de universiteit kan betekenen voor eerstegeneratiestudenten, maar wat de eerstegeneratiestudenten de universiteit, de opleiding, het onderzoek kunnen bieden. Sinds de jaren 1960 hebben juist zij het onderzoek met nieuwe thema's als arbeidersbeweging, arbeidsomstandigheden, vrouwengeschiedenis belangrijk verrijkt. Eerstegeneratiestudenten kunnen vaak meer dan andere studenten allerlei vanzelfsprekendheden in het onderwijs en onderzoek kritisch bevragen: waarom werkt dat zo? Waarom deze thema's en niet die? (Waarom, bijvoorbeeld, besteden we in het onderwijs zo veel meer aandacht aan stedelijke samenlevingen in verhouding tot rurale samenlevingen?) Laat hen zelf nieuwe thema's op de agenda van werkcolleges zetten.

Vervolgstappen

- We maken een informeel netwerkje om komende maanden wat ervaringen en expertise uit te wisselen. Meld je aan op nieuwsljst: j.furnee@let.ru.nl
- We zouden de thematiek in verschillende opleidingen in stafvergaderingen kunnen agenderen om de bewustwording te vergroten.
- We zouden misschien (bv via IISG) een landelijke studiegids kunnen laten maken naar voorbeeld gender-onderwijs: <https://atria.nl/onderzoek-advies/studiegids-gender/>

Jan Hein Furnée en Marjet Derks, 4 september 2019